

Az áldozatiság és felelősség metszéspontjai a gyermekkatonák nemzetközi büntetőjogi megítélésében

Reintegráció és alternatív elszámoltathatóság

Intersections of Victimhood and Responsibility in the International Criminal Law Assessment of Child Soldiers

Reintegration and Alternative Accountability

GYŐR András Péter¹

Cél: Jelen tanulmány a gyermekkatonák nemzetközi büntetőjogi megítélésének normatív feszültségét vizsgálja abból a szempontból, hogy az áldozatiság és a felelősség dimenziói miként kerülnek egymással tartósan összefonódó viszonyba. A tanulmány központi kérdése: miként értelmezi és kezeli a nemzetközi büntetőjog azt a helyzetet, amikor a gyermekkatonák áldozati státusza és potenciális elkövetői szerepe egymással átfedésbe kerül, és ebből következően milyen korlátok, illetve alternatív jogi reakciók rajzolódnak ki az elszámoltathatóság területén. A cél nem egy „egyetlen helyes” felelősségi modell felállítása, hanem annak bemutatása, hogy a nemzetközi jog miért és hogyan alkalmaz differenciált, széttagolt megoldásokat, amelyek a gyermekek fokozott védelmét elsődleges szempontként kezelik. Rendészettudományi kitekintésként a vizsgálat röviden értelmezi e megoldások megelőzési és reintegrációs implikációit is, különösen a közösségi bizalom és a közbiztonsági kockázatok kezelése felől.

Módszertan: A vizsgálat normatív-dogmatikai elemzésre és szakirodalmi szintézisre épül. A forrásbázis nemzetközi jogforrásokra és intézményi dokumentumokra, valamint a Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatára épül (különös tekintettel a gyermekek toborzására/alkalmazására vonatkozó normatív

¹ Hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, e-mail: gyorandras@gmail.com

tilalmakra és a korhatári joghatósági megoldásokra), kiegészítve interdiszciplináris és empirikus szakirodalommal a strukturális kényszer és a reintegráció összefüggéseinek értelmezéséhez. Ennek keretében a tanulmány bemutatja a gyermekek fegyveres konfliktusokkal összefüggő különleges védelmének normatív alapjait és a részvétel jogi jelentését; értelmezi a toborzás és alkalmazás jogsértő jellegét és a gyermekek strukturális kiszolgáltatottságát; elemzi az elszámoltathatóság intézményi kereteit, ideértve a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás korhatárhoz kötött korlátait és a reintegrációt előtérbe helyező alternatív intézkedéseket; valamint a normák és a gyakorlat összefüggésein keresztül értékeli, hogy e keretek miként terelik kezelhető mederbe az áldozatiság és felelősség közötti feszültséget. A rendészettudományi kapcsolódás a tanulmányban jelzésértékűen jelenik meg: a normatív következtetések lehetséges implikációit a közbiztonság–megelőzés–kockázatkezelés–reintegráció fogalmi metszetében értelmezem, önálló empirikus rendészeti vizsgálat igénye nélkül. A tanulmány a gyermekkatonák jogi megítélését kifejezetten a nemzetközi büntetőjog és a kapcsolódó normatív keretek felől közelíti meg; nem célja a gyermekkatonaság teljes körű történeti, regionális vagy kvantitatív empirikus feldolgozása, és a rendészeti vonatkozások tárgyalása az implikációk szintjén marad.

Megállapítások: A tanulmány alapján a gyermekkatonák nemzetközi büntetőjogi megítélése tartós normatív feszültséget hordoz: az áldozatiság és a felelősség dimenziói nem kizárják, hanem korlátozzák és átfedik egymást, ezért a klasszikus áldozat–elkövető dichotómia a gyakorlatban elégtelen. E kettősség következményeként a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás nem egységes felelősségi modellt alkalmaz, hanem korhatárhoz kötött joghatósági korlátokkal és alternatív, reintegrációorientált reakciókkal operál, miközben a normatív keretek eltérő intézményi értékelési mintázatokat eredményezhetnek. Rendészettudományi vonatkozásként külön is kiemelhető, hogy a reintegrációhoz kapcsolódó megoldások a közösségi megelőzés, a kockázatkezelés és a közbiztonság stabilizációja felől is értelmezhetők.

Érték: A tanulmány értéke abban áll, hogy a gyermekkatonákhoz kapcsolódó nemzetközi büntetőjogi problémát integrált keretben rendezi: a különleges védelem elvét, az áldozat–elkövető átfedés dilemmáját, valamint az elszámoltathatóság korlátait és alternatíváit egymásra épülően mutatja be. E szintézis alkalmazási tanulásként támogatja annak értelmezését, hogy a jogi és intézményi válaszok a védelem–rehabilitáció–reintegráció tengelyén nemcsak jogdogmatikai, hanem a megelőzés és a közbiztonsági kockázatok kezelése szempontjából is relevánsak.

Kulcsszavak: gyermekkatonák, nemzetközi büntetőjog, áldozatiság, reintegráció, elszámoltathatóság, különleges védelem, alternatív intézkedések

Aim: This paper examines the normative tension in the international criminal law assessment of child soldiers, focusing on how the dimensions of victimhood and responsibility become durably intertwined. Its central question is how international criminal law interprets and handles situations in which child soldiers' victim status

overlaps with a potential perpetrator role, and what limits and alternative legal responses emerge in the field of accountability as a consequence. The aim is not to establish a single “correct” accountability model, but to show why and how international law applies differentiated, fragmented solutions that treat the enhanced protection of children as a primary consideration. From the perspective of law enforcement studies, the paper briefly interprets the preventive and reintegration-related implications of these solutions as well (especially with regard to community trust and the management of public security risks).

Methodology: The analysis is based on normative-dogmatic examination and a synthesis of the literature. The source base relies on international legal sources and institutional documents, as well as the practice of the International Criminal Court (with particular attention to the normative prohibitions on the recruitment/use of children and age-based jurisdictional arrangements), supplemented by interdisciplinary and empirical literature to interpret the links between structural coercion and reintegration. Within this framework, the paper presents the normative foundations of children’s special protection in connection with armed conflict and the legal meaning of participation; interprets the unlawful character of recruitment and use and children’s structural vulnerability; analyses the institutional framework of accountability, including age-related limits within international criminal justice and alternative measures emphasising reintegration; and, through the relationship between norms and practice, assesses how these frameworks channel the tension between victimhood and responsibility into manageable bounds. The law enforcement studies linkage appears in an indicative manner: the possible implications of the normative conclusions are interpreted at the intersection of public security, prevention, risk management and reintegration, without an independent empirical law enforcement study. The paper approaches the legal assessment of child soldiers specifically from the perspective of international criminal law and the related normative frameworks; it does not aim at a comprehensive historical, regional or quantitative empirical treatment of the phenomenon, and its law enforcement-related discussion remains at the level of implications.

Findings: The paper argues that the international criminal law assessment of child soldiers carries a persistent normative tension: the dimensions of victimhood and responsibility do not exclude each other but rather limit and overlap, making the classical victim–perpetrator dichotomy inadequate in practice. As a consequence, international criminal justice does not apply a single accountability model; instead, it operates with age-based jurisdictional limits and alternative, reintegration-oriented responses, while the fragmented nature of normative frameworks may produce differing institutional patterns of evaluation. From a law enforcement studies perspective, reintegration-related solutions can also be interpreted in terms of community prevention, risk management and the stabilisation of public security.

Value: The value of the paper lies in organising the international criminal law problem connected to child soldiers within an integrated framework: it presents, in an interlinked manner, the principle of special protection, the dilemma of victim–perpetrator overlap, and the limits and alternatives of accountability. As an

applied lesson, this synthesis supports the interpretation that legal and institutional responses along the protection–rehabilitation–reintegration axis are relevant not only in doctrinal terms but also for prevention and the management of public security risks.

Keywords: child soldiers, international criminal law, victimhood, reintegration, accountability, special protection, alternative measures

Bevezetés

A gyermekek fegyveres szervezetek általi bevonása rendészettudományi nézőpontból azért különösen releváns, mert a jelenség nem kizárólag a háborús terekhez köthető: a tanulmány hivatkozott érvelése szerint magyar szempontból is értelmezhető, és európai nagyvárosok (például Nápoly, Marseille) periférikus térségeiben a szervezett bűnözés már kifejezetten fiatal korban épít a kiskorúak toborzására.

A tanulmány e háttérből kiindulva azt a dilemmát bontja ki, hogy a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek esetében a sértetti pozíció és a cselekményekhez kapcsolódó felelősség kérdése gyakran egymásba csúszik, ami az igazságügyi reakciók differenciálását is kikényszeríti.

A Nemzetközi Büntetőbíróság előtt kiskorúakkal szemben nem indítható eljárás, miközben a gyakorlat a besorozásért és alkalmazásért felelős felnőttek felelősségre vonására koncentrálna. Rendészeti szempontból ugyanakkor a posztkonfliktusos programok végrehajtása külön kockázati pontokat tár fel: a Srí Lanka-i példán keresztül a szöveg bemutatja, hogy a programok lezárulta után is fennmaradhat a széles körű nyomon követés, és dokumentáltan megjelenhetnek a biztonsági intézményrendszerhez köthető visszaélések, továbbá az utógondozási látogatások a gyakorlatban a szabálykövetés felügyeletének eszközévé válhatnak. E bevezető keretben a tanulmány fő téje annak megvilágítása, hogy a gyermekek védelmét és társadalmi visszailleszkedését célzó beavatkozásoknál hol húzódik a segítő jelenlét és a hatósági kontroll határa, és milyen garanciák szükségesek ahhoz, hogy a biztonsági célok érvényesítése ne gyengítse az intézményi legitimációt.

A gyermekkatonák jogi pozíciója a nemzetközi jogban – normatív keretek

A gyermekkatonaság² nemzetközi jogi megítélésének kiindulópontja az, hogy a fegyveres konfliktusok összefüggésében a gyermek mindenekelőtt különleges védelem alatt álló jogalanyként jelenik meg. E jogi státusz alapját az a felismerés adja, hogy a gyermek életkorából, testi és pszichés fejlettségéből fakadóan fokozottan kiszolgáltatott a fegyveres erőszak

² A „gyermekkatonák” kifejezést a tanulmányban ernyőfogalomként, a fegyveres erőkhöz vagy fegyveres csoportokhoz kapcsolódó, általuk felhasznált 18 év alattiakra használom; az egyes jogi állításoknál a hivatkozott jogforrás korhatári szabályai az irányadók.

következményeinek, ezért a védelem nem merül ki a polgári lakosság általános oltalmában, hanem önálló, speciális normák kapcsolódnak hozzá. A különleges védelem elve a fizikai sérülésekkel, a pszichés károsodással és a fegyveres struktúrákba való bevonással szembeni oltalmat egyaránt magában foglalja, és a vonatkozó jegyzőkönyvi szabályok alapján bizonyos esetekben a védelem akkor is fennmarad, ha a 15 év alatti gyermek harci cselekményekben részt vett és fogságba kerül (MOLNÁR–TÓTH 2016).

E védelemközpontú kiindulópont mellett ugyanakkor a fegyveres konfliktus realitásai a gyermekek esetében is előhívják azt a dogmatikai feszültséget, amely a részvétel jogi minősítéséből és a hadviselés alapelveiből következik. A nemzetközi humanitárius jog különbségtételi elve a polgári lakosság és a harcosok, illetve a polgári javak és a katonai célpontok elkülönítését követeli meg; ennek összefüggésében a fegyveres gyermekek adott esetben elveszíthetik védett státuszukat, és legitim célponttá válhatnak. Ugyanakkor a gyermekeket övező különleges védelem követelménye a szabályozásban továbbra is hangsúlyos marad, és a vonatkozó jegyzőkönyvi rendelkezések bizonyos esetekben akkor is fenntartják a védelmet, ha a 15 év alatti gyermek részt vett a cselekményekben, majd a szemben álló fél hatalmába kerül (MOLNÁR–TÓTH 2016). Ez a kettősség előrevetíti, hogy a gyermekkatonák jogi pozíciója egyszerre kapcsolódik a hadviselés dogmatikájához és a gyermek fokozott védelmének normatív logikájához.

A fogalmi keret és a konfliktusbeli részvétel jogi jelentése

A gyermekkatonaság jelenségének jogi értelmezése azzal a normatív alappal indul, hogy a gyermek a nemzetközi jogban önálló védelemre jogosult jogalany, akinek fegyveres konfliktusban való alkalmazása nem pusztán hadviselési-technikai kérdés, hanem releváns jogi problémaként jelenik meg. A humanitárius jogi szabályozás ennek megfelelően nemcsak a gyermekek általános polgári védelmét hangsúlyozza, hanem a speciális garanciák révén kifejezetten a gyermekek kiszolgáltatottságára reagál (MOLNÁR–TÓTH 2016).

E kereten belül külön jelentősége van annak, hogy a fegyveres konfliktusban való részvétel hogyan minősül: a különbségtételi elv logikája szerint a fegyveres részvétel – még gyermek esetében is – a védettség elvesztésének kockázatát hordozhatja. Molnár és Tóth rámutatnak arra, hogy a fegyveres gyermekek a részvétel miatt legitim célponttá válhatnak, ami egyben azt is alátámasztja, hogy a polgári személyek általános védelme a gyermekek esetében kiemelten fontos (MOLNÁR–TÓTH 2016). A gyermekkatonák jogi pozíciója tehát már a részvétel minősítésének szintjén is feszültségtérben helyezkedik el: a hadviselés dogmatikája és a gyermek fokozott védelmének követelménye egyszerre strukturalja.

Az értelmezést tovább árnyalja, hogy a gyermekek fegyveres struktúrákban való megjelenése nem kizárólag nem állami fegyveres csoportokhoz köthető: a kortárs konfliktusokban állami szereplők vonatkozásában is előfordulhat. A modern hadviselés elmosódó határok mentén zajlik, ahol reguláris és irreguláris erők, lázadó csoportok, félkatonai szervezetek és terrorista struktúrák párhuzamosan vannak jelen, és a gyermekek alkalmazása gyakran nem közvetlen harci feladatokra korlátozódik, hanem hírszerzési, logisztikai, kiszolgáló vagy propagandacélokat szolgál. A jelenség strukturális beágyazottsága pedig azt eredményezi, hogy a gyermekkatonaság nem pusztán egyes csoportok deviáns gyakorlata, hanem

a bukott államiság, a kényszeralkalmazási monopólium hiánya, valamint a tartós politikai és gazdasági instabilitás által jellemzett konfliktuskörnyezetek visszatérő kísérőjelensége (SZIJJ 2010).

A részvétel jogi minősítésének és a konfliktuskörnyezet szereplői sokféleségének bemutatása ugyanakkor csak akkor ad teljes képet, ha a gyermekeket nemcsak mint „résztvevőket”, hanem mint a bevonás és a háborús környezet által meghatározott jogsértések érintettjeit is elhelyezzük a normatív keretben.

A gyermekkatonák bevonása és áldozati pozíciója a jogsértések összefüggésében

A nemzetközi jog a fegyveres konfliktusok összefüggésében a gyermekeket a polgári lakosság védelmi rendszerébe illeszti, ugyanakkor külön rendelkezésekkel és speciális garanciákkal megerősíti védelmüket. A szabályozás több egyezményben is – eltérő korhatárokkal és eltérő technikákkal – tiltja a gyermekek fegyveres konfliktusokba való besorozását és alkalmazását, és a Római Statútum a 15 év alattiak vonatkozásában háborús bűncselekményként is nevesíti a jelenséget. Mindez azt erősíti meg, hogy a gyermekek fegyveres konfliktusban való alkalmazása a nemzetközi jogban jogsértő gyakorlatként értelmezendő (MOLNÁR–TÓTH 2016).

E normatív megközelítéshez kapcsolódik a toborzási gyakorlatok tipologizálása is. A szakirodalom – így különösen a genfi székhelyű nemzetközi központ (Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces) által alkalmazott tipológia – megkülönbözteti a kényszertoborzást, a reguláris fegyveres erők által végrehajtott kötelező jellegű besorozást, valamint az önkéntes csatlakozás különböző eseteit (BALOGH 2024). Az empirikus elkülönítés ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a jogi megítélés minden esetben élesen eltérne: az úgynevezett önkéntes csatlakozás értelmezését különösen árnyalja, hogy a szakirodalom szerint e döntések mögött politikai és biztonsági, gazdasági és szociális, védelmet remélő, kulturális, ideológiai, valamint személyes motivációk egyaránt megjelenhetnek (BALOGH 2024). A toborzás során a fegyveres csoportok gyakran építenek a kiskorúak könnyű befolyásolhatóságára és egyszerűbb irányíthatóságára, amelyet egyes esetekben pszichoaktív szerek alkalmazásával is elősegítenek (BALOGH 2024).

A nemzetközi jog dogmatikája a besorozás fogalmát olyan módon kezeli, amely nem tesz éles különbséget a kényszerített és az önkéntes csatlakozás között, mivel mindkét eset a gyermekek fegyveres struktúrákba való bevonását eredményezi. E megközelítés Molnár és Tóth szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság (International Criminal Court, ICC) gyakorlatában is hangsúlyosan jelenik meg: eszerint a kötelező, az erőszakos és az önkéntes csatlakozás egyaránt a besorozás fogalmi körébe tartozhat (MOLNÁR–TÓTH 2016). Ennek megfelelően a gyermekek fegyveres részvétele nem értelmezhető kizárólag autonóm egyéni döntésként, hanem olyan jogilag releváns állapotként, amely a nemzetközi jog által tiltott gyakorlatokhoz kapcsolódik.

E ponton ismét előtérbe kerül a már jelzett belső feszültség: a különbségtétel elvéből következően a fegyveres cselekményekben részt vevő gyermekek adott esetben elveszíthetik védett polgári státuszukat, miközben a nemzetközi jogforrások – különösen a 15 év

alatti gyermekek esetében – továbbra is fenntartják a különleges védelem követelményét, és a besorozást, illetve alkalmazást önmagában jogsértő gyakorlatként értékelik (MOLNÁR–TÓTH 2016). E kettős logika összességében abba az irányba mutat, hogy bár a toborzás empirikus formái sokszínűek, a nemzetközi jogi megközelítések közös pontja a gyermekek kiszolgáltatottságára építő fegyveres alkalmazás elutasítása: a bevonás nem legitim választásként, hanem tiltott, strukturált jogsértések körébe tartozó magatartásként jelenik meg, amelynek következményeit a jogrendszer elsősorban a besorozást végrehajtó szereplők oldalán értékeli (BALOGH 2024; MOLNÁR–TÓTH 2016).

A háborús környezet és a strukturális kiszolgáltatottság szerepe

A toborzás és alkalmazás normatív tilalma mellett a gyermekkatonák áldozati pozícióját az a háborús környezet is meghatározza, amelyben a gyermekek mindennapi életfeltételei alapvetően torzulnak. Konfliktus sújtotta térségekben a családi, közösségi és intézményi védelmi mechanizmusok részben vagy teljes egészében leépülnek. Burmában például utcagyerekeket élelemért, biztonságos alvóhelyért és ruházatért cserébe toboroznak, de „[a] csalogató ígéretek mellett gyakori a gyermekek elrablása, kínzása” (BALLA 2015). A fegyveres konfliktusok gyermekekre gyakorolt hatása így nem kizárólag a fegyveres csoportokon belül elszenvedett közvetlen erőszakban ragadható meg, hanem abban a tágabb közegben is, amelyben az erőszak a mindennapi élet részévé válik: a háborúval érintett térségekben az erőszak jelenléte gyakran normalizálódik, ami hosszú távon torzítja az erőszakhoz való viszonyt, és hozzájárulhat ahhoz, hogy a fegyveres részvétel elfogadható vagy elkerülhetetlen alternatívaként jelenjen meg (BALLA 2015). Ebben az összefüggésben a gyermekkatonák nem autonóm döntéshozókként, hanem tartósan erőszakos, kényszerekkel terhelt háborús környezetbe ágyazódó szereplőkként értelmezhetők; áldozatiságuk ezért nem elszigetelt jelenség, hanem a fegyveres konfliktusok következményeként kialakuló, a testi és pszichés fejlődést egyaránt súlyosan veszélyeztető állapot egyik legsúlyosabb megnyilvánulása (BALLA 2015).

A normatív keret tehát egyszerre épül a gyermekek különleges védelmének elvére, a toborzás és alkalmazás tiltására, valamint arra a környezeti determináltságra, amely a gyermekkatonaságot strukturálisan újratermelheti. Ebből következően szükségszerűen felmerül a kérdés, hogy a védelemorientált logika miként kapcsolódik az elszámoltathatóság intézményi lehetőségeihez a nemzetközi büntetőjogban.

Kitekintés: a védelemorientált megközelítés és az elszámoltathatóság intézményi korlátai

A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás szabályozási keretei a fiatalkorú személyek esetében több olyan jogi és eljárási korlátozást tartalmaznak, amelyek a klasszikus büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét eleve szűkítik. E korlátok nem a felelősség teljes tagadását jelentik, hanem azt fejezik ki, hogy a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás intézményrendszere a gyermekkorú elkövetők esetében eltérő jogi logikát alkalmaz; ennek markáns

példája, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága nem terjed ki a 18. életévüket be nem töltött személyekre, így a gyermekkorú elkövetők – az általuk megvalósított cselekmények súlyától függetlenül – nem vonhatók felelősségre. Ez a korlátozás a nemzetközi eljárásra vonatkozik; ha nemzeti bíróság jár el, a büntethetőségi korhatárra a nemzeti jog szabályai az irányadók (SÁNTHA 2012). A felelősségre vonás korlátozása ugyanakkor nem teszi „láthatatlanná” a gyermekkorú elkövetők cselekményeit, hanem az elszámoltathatóság kérdését más intézményi és normatív keretek közé helyezi.

Ezzel párhuzamosan olyan megoldások is megjelennek, amelyek kifejezetten a fiatalok elkövetők életkori sajátosságaihoz és személyes-társas helyzetéhez igazodó, nem szabadságelvonó jellegű intézkedéseket részesítenek előnyben. A Sierra Leone-i Különleges Bíróság statútuma a 15–18 éves személyek esetében ugyan lehetővé teszi az eljárás megindítását, azonban a szankcionálás körében az e személyekkel szemben elsődlegesen foganasítandó intézkedések között a közszolgálatot, a tanácsadást, az oktatási tréningeket és a gyermekvédelmi programokban való részvétel elrendelését nevesíti (SÁNTHA 2012). Ezek az eszközök a túlzó, elrettentő büntetés helyett inkább a társadalmi reintegráció és a további viktimizáció megelőzésének irányába mutatnak.

A fenti szabályozási és intézményi megoldások összevetése alapján olyan feszültség rajzolódik ki, amely a gyermekkatonák áldozati státuszának hangsúlyozása és a nemzetközi büntetőjogi elszámoltathatóság lehetőségének fenntartása között húzódik. A joghatósági kizárások és az alternatív intézkedések alkalmazása már önmagában előkészíti azt az értelmezési feszültséget, amely a gyermekkatonák áldozati státusza és a potenciális elkövetői minőségük között fennáll; e feszültség e megközelítésben nem megoldatlanságként, hanem tudatosan differenciált nemzetközi büntetőjogi logikaként értelmezhető, amely a gyermekkorúak sajátos helyzetét a felelősségre vonás során is figyelembe veszi (SÁNTHA 2012).

Az áldozatiság és az elkövetői magatartás egyidejűsége

A gyermekkatonák nemzetközi jogi és interdiszciplináris megítélésében központi sajátosság, hogy az áldozatiság és az elkövetői jellegű magatartás nem feltétlenül egymást kizáró dimenziók, hanem bizonyos esetekben egyidejűleg is fennállhatnak (DERLUYN et al. 2015). E kettősség értelmezéséhez a kontextus figyelembevétele elengedhetetlen: a kényszer, a kiszolgáltatottság és az alapvető szükségletek biztosításának ígérete olyan helyzetet teremthetnek, amely a gyermekek tényleges döntési mozgásterét érdemben beszűkíti, és ezzel a részvételük megítélését is meghatározóan befolyásolja (BALLA 2015).

Az áldozatiság mint strukturális állapot és tartós következményrendszer

A gyermekkatonák áldozatisága a nemzetközi jogi, pszichológiai–társadalmi és rendészettudományi megközelítésekben nem egyszeri, időben jól körülhatárolható eseményként, hanem tartós, strukturális állapotként jelenik meg. A fegyveres konfliktusok

kontextusában a mindennapi túlélés feltételei, a biztonság hiánya és az erőszak állandó jelenléte olyan környezetet teremt, amelyben az egyéni döntési autonómia rendszerszinten korlátozott. Balla elemzése szerint a modern fegyveres konfliktusok aszimmetrikus jellege miatt a gyermekek sok esetben nem csupán járulékos áldozatok, hanem tudatosan kihasznált erőforrásokká válnak, akiket erőszakkal, fenyegetéssel vagy kiszolgáltatott élethelyzetük kihasználásával vonnak be a fegyveres cselekményekbe (BALLA 2015).

E strukturális állapotot a fegyveres csoportok által alkalmazott kényszer és terror, valamint az engedelmisséget elősegítő eszközök – így bizonyos esetekben a droggal való függősítés – tovább erősíthetik (BALLA 2015). A gyermekkatonák beszámolóiban és az empirikus kutatásokban visszatérően megjelenik az erőszak, a terror, a megfélemlítés és az identitás szisztematikus lebontása, beleértve a családtól való elszakítást és – egyes térségekben – a droghasználat révén történő függőség kialakítását is (BALLA 2015). Ezek a mechanizmusok nem csupán az engedelmisséget biztosítják, hanem hosszú távon is fenntartják a kiszolgáltatottságot, miközben ellehetetlenítik az alternatív cselekvési minták kialakulását.

Derluyn és szerzőtársai (2015) ezzel összhangban azt hangsúlyozzák, hogy az áldozat és elkövető kategóriák éles szétválasztása analitikailag félrevezető lehet. Bár egyes gyermekek saját narratívájukban hangsúlyozhatják az aktív részvételt vagy az „önkéntes” csatlakozást, a kutatások következetesen rámutatnak arra, hogy e döntések rendkívül korlátozott választási térben születnek, ahol a strukturális kényszerek – biztonsági, gazdasági, társadalmi és pszichológiai tényezők – dominálnak, ezért az „önkéntesség” sok esetben inkább látszólagos, mintsem tényleges autonómián alapuló döntésként értelmezhető (DERLUYN et al. 2015). Ebből következően a gyermekkatonák magatartása – beleértve az elkövetői jellegű cselekményekben való részvételt is – olyan strukturális áldozatisági keretben nyer értelmet, amelyben az engedelmisség és a szerepkövetés akár a túlélés feltételévé válhat; a parancsuralmi rendszerrel szembeni ellenállás súlyos következményekkel járhat, ami tovább erősíti az alkalmazkodást a fegyveres csoport normáihoz és elvárásaihoz (BALLA 2015; DERLUYN et al. 2015).

A tartós mentális és társadalmi következmények, valamint a reintegráció feltételei

Az áldozatiság következményei mindeközben nem zárulnak le a konfliktus időszakával. Empirikus vizsgálatok azt támasztják alá, hogy a fegyveres erőszaknak való kitettség, a folyamatos fenyegetettség és a konfliktushoz kapcsolódó veszteségek hosszú távon is befolyásolják a gyermekek mentális egészségét és társadalmi beilleszkedését (BETANCOURT et al. 2010). A volt gyermekkatonák körében végzett kutatások szerint a pszichés terhelés gyakran pszichopatológiai tünetek formájában jelentkezik; a poszttraumás stressz-zavar és a depresszív tünetek előfordulása magasabb azoknál, akik gyermekkorukban fegyveres konfliktusban vettek részt, és ezek a tünetek összefüggést mutatnak a mindennapi működés romlásával és a reintegráció nehézségeivel (ERTL et al. 2014). Betancourt és munkatársai emellett arra is rámutatnak, hogy a kimenetek jelentős mértékben függenek a háborút követő társadalmi környezettől: a közösségi elfogadás, az oktatáshoz való

hozzáfértés és a stabil szociális kapcsolatok védőfaktorként jelennek meg, míg ezek hiánya a mentális problémák fennmaradását és a társadalmi kirekesztettséget erősíti (BETANCOURT et al. 2010).

A strukturális kényszer és a tartós pszichológiai és társas következmények együttese azt eredményezi, hogy a gyermekkatonák erőszakos cselekményekben való részvételét nem lehet a klasszikus „szabad döntés” keretei között értelmezni. Ez adja a hátterét annak, hogy az elkövetői magatartás normatív értékelése miatt igényel a hagyományos áldozat–elkövető dichotómián túllépő megközelítést.

Az áldozat–elkövető átfedés és a felelősség normatív dilemmája

A gyermekkatonák jogi és morális megítélésének egyik legösszetettebb kérdése abból fakad, hogy a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek számos esetben nem csupán passzív elszenvedői az erőszaknak, hanem aktív cselekvőként is megjelennek, akik erőszakos cselekmények végrehajtásában vesznek részt. A szakirodalom e jelenséggel összefüggésben arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyermekkatonák helyzete nem írható le egyetlen homogén kategóriával, mivel az „áldozat” és az „elkövető” szerepei gyakran egyazon személyen belül fonódnak össze, és a két kategória éles szétválasztása analitikailag félrevezető lehet (DERLUYN et al. 2015).

A fegyveres csoportok működésében a gyermekek bevonása sok esetben nem alkalmoszerű, hanem szervezett gyakorlat: a toborzás és a kiképzés célja akár az is lehet, hogy a gyermekeket – fenyegetéssel, illetve kiszolgáltatott helyzetük kihasználásával – gyilkolásra és más erőszakos cselekményekre kényszerítsék (DIZSERI 2016). A leírt cselekmények illeszkedhetnek a fegyveres csoportok működési logikájába, és összekapcsolódhatnak a gyermekek pszichológiai megtörésével, a korábbi erkölcsi és társadalmi kötődések felszámolásával, valamint a csoporthoz való tartozás visszafordíthatatlanná tételével. E részvétel sok esetben kényszer, fenyegetés vagy manipuláció eredménye, és nem értelmezhető a szabad akarat klasszikus fogalma mentén; a döntéshozatal hierarchikusan szervezett, állandó fenyegetettséggel terhelt közegben zajlik, ahol a túlélés gyakran elsődleges szemponttá válik (DERLUYN et al. 2015). Mindez azt is jelenti, hogy az elkövetői magatartás értékelése a gyermekkatonák esetében nem választható el attól a strukturális és szituatív kontextustól, amelyben az erőszakos cselekmények megvalósultak; e kontextus figyelmen kívül hagyása torz képet eredményezne a gyermekek tényleges felelősségi helyzetéről, és aláásná a reintegrációt célzó megközelítéseket (DERLUYN et al. 2015).

E kontextusba illeszkedik az a megkülönböztetés is, amely az erkölcsi megítélés és a jogi felelősség megállapítása között indokolt. A gyermekkatonák által elkövetett erőszakos cselekmények esetében e két értékelési szint nem szükségszerűen esik egybe, mivel a gyermekek bevonási körülményei jellemzően kényszeren, fenyegetésen és tartós kiszolgáltatottságon alapulnak, ami a döntési autonómia súlyos korlátozásával jár, és árnyalja a jogi felelősség kérdését (SÁNTHA 2012). E megközelítésben a gyermekkatonák egyszerre jelenhetnek meg áldozatként és aktív cselekvőként, ami megkérdőjelezi a felnőtt elkövetőkre kidolgozott felelősségi modellek automatikus alkalmazhatóságát; a gyermekkatonák védelmét és reintegrációját hangsúlyozó elvek ennek megfelelően nem a megtorlásra, hanem a védelemre, rehabilitációra

és társadalmi visszailleszkedés elősegítésére helyezik a hangsúlyt, elismerve, hogy a fegyveres csoportokba történő bevonás önmagában is súlyos jogsértést jelent (DIZSERI 2016 alapján).

A normatív dilemma intézményi megjelenése

A jogi relevancia e ponton intézményi formát is kap: a nemzetközi büntetőjogban a fiatalkorú elkövetők esetében a büntethetőségi akadályok és a speciális elbánás elve jelentős. Sántha elemzése szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma kifejezetten kizárja a 18. életévüket be nem töltött személyeket a bíróság joghatósága alól, ami azt tükrözi, hogy a nemzetközi közösség a gyermekeket elsősorban védendő személyként kezeli (SÁNTHA 2012). A nemzetközi gyakorlat ugyanakkor egyes fórumokon differenciáltabb megoldásokat is alkalmazott: a Sierra Leone-i Speciális Bíróság joggyakorlata lehetővé tette a 15–18 éves elkövetők eljárás alá vonását, ugyanakkor az alkalmazható szankciók körében elsődlegesen nem elrettentő jellegű, hanem rehabilitációs és reintegrációs jellegű intézkedéseket részesített előnyben, így például oktatási programokban való részvételt, tanácsadást vagy közösségi jellegű kötelezettségeket (SÁNTHA 2012).

Mindezek alapján az áldozatiság és az elkövetői magatartás egyidejű jelenléte olyan normatív feszültséget eredményez, amelyet a kizárólag bináris, „vagy-vagy” logikára épülő megközelítés nem képes adekvátan megragadni (DERLUYN et al. 2015). A nemzetközi jogi dokumentumok a gyermekek fokozott védelmét hangsúlyozzák, ugyanakkor a gyermekek által ténylegesen megvalósított, nemzetközi jogilag releváns cselekmények értékelése teljes mértékben nem tehető irrelevánssá; ennek következtében a nemzetközi jog nem alakít ki egységes, minden helyzetre alkalmazható felelősségi modellt, hanem eltérő jogforrásokban egymás mellett létező, nem teljesen koherens megoldások jelennek meg. Ez a szabályozási kép a védelem elsődlegességéből és a felelősségre vonás korlátozott érvényesíthetőségéből fakadó tartós dilemmaként írható le (MOLNÁR–TÓTH 2016).

A felelősségre vonás korlátai a nemzetközi jogban

A gyermekkatonák felelősségre vonásának kérdése a nemzetközi jogban nem egységesen szabályozott, ugyanakkor több, jól azonosítható normatív és intézményi korlát mentén értelmezhető. A szabályozási fókusz elsődlegesen nem a gyermekek büntetőjogi felelősségének megállapítására, hanem a fegyveres konfliktusokban való részvételük megelőzésére, valamint a velük szembeni jogsértések szankcionálására irányul; ennek megfelelően a középpontban a gyermekek besorozásának és fegyveres alkalmazásának tilalma áll (MOLNÁR–TÓTH 2016). E kiindulópont meghatározza azt is, hogy a nemzetközi büntetőjogi gondolkodás a gyermekeket tipikusan sértetti pozícióban jeleníti meg, miközben a felelősségre vonás fókusza elsősorban a besorozást és fegyveres alkalmazást megvalósító személyek irányába tolódik.

E normatív irányultság a korhatári és joghatósági szabályokban különösen világosan látszik, ezért először a joghatósági keretek és a Nemzetközi Büntetőbíróság normatív logikája felől indokolt áttekinteni a felelősségre vonás korlátait.

Korhatár, joghatóság és a Nemzetközi Büntetőbíróság normatív logikája

A nemzetközi normarendszer a gyermekkatonák kérdését úgy kezeli, hogy a legsúlyosabb jogsértések büntetőjogi felelőssége elsődlegesen azokat terheli, akik a gyermekeket jogellenesen fegyveres konfliktusokba vonták. A Római Statútum a bíróság joghatóságát a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekményekre korlátozza, és háborús bűncselekményként határozza meg a tizenöt év alatti gyermekek besorozását fegyveres erőkre vagy fegyveres csoportokba, illetve aktív részvételre való felhasználását; ezzel a felelősségre vonás normatív fókuszát a 15 év alatti gyermekek besorozását/behívását és aktív alkalmazását megvalósító magatartásokra – vagyis e tilalmak megsértőire – helyezi (MOLNÁR–TÓTH 2016).

A Párizsi elvek és iránymutatások a fegyveres erővel vagy fegyveres csoportokkal kapcsolatba került gyermekek kezelését a megelőzés, a kiemelés elősegítése, a védelem biztosítása és a reintegráció támogatása felől strukturálják (MOLNÁR–TÓTH 2016). Ugyanakkor az elvek nem zárják ki annak lehetőségét, hogy a gyermekek egyéni felelőssége felmerüljön olyan cselekmények esetében, amelyeket a fegyveres csoporthoz való tartozásuk során követtek el; ez a megközelítés a gyermekek védelmének elve és az elszámoltathatóság követelménye között teremt egyensúlyt (MOLNÁR–TÓTH 2016). A nemzetközi jogforrásokból így összességében az rajzolódik ki, hogy a gyermekkatonák felelősségre vonása nem abszolút módon kizárt, de jelentős korlátok között értelmezhető, és a hangsúly a védelem, reintegráció és az áldozati státusz elismerése felé tolódik (MOLNÁR–TÓTH 2016).

A nemzetközi büntető igazságszolgáltatás gyakorlata e normatív logikát azzal erősíti meg, hogy a gyermekkatonák kérdését elsősorban a besorozásért és fegyveres konfliktusokban történő alkalmazásért felelős személyek büntetőjogi felelősségre vonásán keresztül kezeli. Ezt szemlélteti a Thomas Lubanga Dyilo elleni eljárás, amelyben a statútumban háborús bűncselekményként meghatározott 15 év alatti gyermekek besorozása, behívása és a harcokban történő aktív alkalmazása vádjával a Nemzetközi Büntetőbíróság 2012-ben 14 év börtönbüntetésre ítélte az elkövetőt (MOLNÁR–TÓTH 2016). A szakirodalmi értelmezés szerint a gyermekkatonák megítélésében az áldozati státusz elsődlegessége akkor is meghatározó normatív elv, ha a gyermek maga is erőszakos cselekményekben vett részt, és a prioritás a büntetőjogi felelősségre vonás helyett a rehabilitáció és társadalmi reintegráció (DIZSERI 2016). E kereten belül ugyanakkor különösen problematikus kérdésként merül fel az áldozati és elkövetői szerepek elhatárolása olyan ügyekben, mint Dominic Ongwen esete, tekintettel arra, hogy az érintett személy maga is gyermekkatonaként kezdte fegyveres „pályafutását” (DIZSERI 2016).

A korhatári és joghatósági megoldásokból ugyanakkor nem az következik, hogy a nemzetközi jog „nem reagál” a gyermekkatonák által elkövetett vagy elszennvedett jogsértésekre, hanem az, hogy a reakciók jelentős része nem a klasszikus büntetőjogi szankcionálás formájában jelenik meg.

Az elszámoltathatóság és a büntetés elválása: alternatív mechanizmusok és hibrid megoldások

A nemzetközi joghatóság előtt a 18 év alatti személyekkel szembeni büntetőeljárás a Római Statútum alapján kizárt, ez azonban nem jelenti azt, hogy a jogi és igazságossági válaszok ne jelennének meg az általuk elkövetett vagy elszenvedett jogsértések kezelésére. A gyermekjogi és az átmeneti igazságszolgáltatás (*transitional justice*) szakirodalmi megközelítések hangsúlyozzák, hogy a gyermekkatonák esetében a klasszikus büntetőjogi felelősségre vonás helyett (vagy mellett) más, nem büntető jellegű elszámoltathatósági formák és jóvátételi-reintegrációs megoldások kerülhetnek előtérbe. Ebből következően a büntetőeljárás alóli mentesítés nem jogi vákuumot eredményez, hanem alternatív jogi és igazságossági mechanizmusokat indokol, amelyek a jogsértések kezelését a büntetés helyett a jóvátétel, rehabilitáció, reintegráció és társadalmi megbékélés irányába terelik (DERLUYN et al. 2015).

E logika egyik megjelenési formája, amikor az elszámoltathatóság nem formális büntetőeljárások keretében, hanem rehabilitációs és reintegrációs intézményrendszerekben valósul meg. Srí Lanka posztkonfliktusos környezetében a gyermekrehabilitációs programok a „rehabilitáció” normatív keretén belül szerveződnek, és alternatív állami válaszadásként értelmezhetők a fegyveres konfliktusban érintett gyermekekkel szemben (MACFARLANE 2024). A bemutatott mechanizmusok sajátossága, hogy az elszámoltathatóság nem explicit jogi felelősségre vonásként, hanem intézményesített, közvetett gyakorlatként érvényesül: a gyermekkatonák intézményi elhelyezése, a kötelező rehabilitációs programok és a folyamatos felügyeleti struktúrák a védelem és gondoskodás diskurzusán keresztül nyernek legitimitást, miközben működésük összekapcsolódhat a konfliktus utáni rendfenntartás és az állami biztonságpolitika célrendszerével, és a gyermekvédelem nyelvezetébe ágyazva a militarizált kormányzás logikáját tükrözheti (MACFARLANE 2024). E megközelítés elkerüli a formális büntetőeljárást, ugyanakkor a gyermekek mozgásterét és döntési autonómiáját intézményi keretek közé szorítja, ami a védelem és az ellenőrzés közötti határvonal elmosódásához vezet (MACFARLANE 2024).

Az alternatív mechanizmusok értelmezéséhez ugyanakkor végig szem előtt kell tartani, hogy a gyermekkatonák cselekvési terét gyakran olyan kényszer- és alárendeltségi viszonyok alakítják, amelyek az „önkéntesség” klasszikus fogalmát és a felelősség megállapításának szokásos mintázatait eleve problematikussá teszik (DERLUYN et al. 2015).

Integrált háttérelem: kényszer, alárendeltség és a döntési autonómia korlátai

A gyermekkatonák bevonása a bemutatott megközelítésben nem autonóm döntési folyamat eredményeként értelmezhető, hanem olyan strukturális kényszerek következményeként, amelyek alapvetően meghatározzák a cselekvési lehetőségeket. A fegyveres csoportokon belüli parancsuralmi rendszer, a szigorú hierarchikus alárendeltség, valamint a fizikai és pszichés erőszak állandó jelenléte olyan zárt normarendszert hozhat létre, amelyben az engedetlenség, a dezertálás kísérlete vagy a parancsok megtagadása súlyos – akár életveszélyes – retorziókat vonhat maga után, és a formálisan létező döntési lehetőségek

tényleges tartalma kiüresedik (DERLUYN et al. 2015). A toborzás és alkalmazás emellett erőszakos, megfélemlítő vagy kényszerítő mechanizmusokon keresztül valósulhat meg, ami kizárja az önkéntesség klasszikus értelmezését (BALOGH 2024). A döntési autonómiát tovább szűkítheti a társadalmi környezet összeomlása és az állami intézményrendszer hiánya: ilyen körülmények között a fegyveres csoporthoz való csatlakozás sok esetben nem alternatívák közötti választás, hanem a túlélés egyetlen reális útja, így a „döntés” fogalmának legfeljebb formális jelentése van (BALOGH 2024). E háttértényezők azért relevánsak, mert közvetlenül magyarázzák, miért válhatnak a nemzetközi jogi reakciók a büntetés helyett a védelem, rehabilitáció és reintegráció irányába strukturált megoldásokká (DERLUYN et al. 2015; MACFARLANE 2024).

A normatív keret és a posztkonfliktusos gyakorlat feszültségei

A gyermekkatonák nemzetközi jogi megítélésében a normatív elvárások és a posztkonfliktusos gyakorlat között tartós feszültség húzódik. Miközben a releváns nemzetközi normák a gyermekek fokozott védelmét és a fegyveres konfliktusokban való alkalmazásuk tilalmát helyezik előtérbe, a konkrét életutak és intézményi válaszok olyan helyzeteket produkálnak, amelyekben az áldozati státusz és az aktív részvétellel járó magatartásformák egyidejűsége nehezen illeszthető a hagyományos, bináris jogi kategóriákba (MOLNÁR-TÓTH 2016; DERLUYN et al. 2015). A gyermekkorban elszennvedett kényszerek és traumák következményei gyakran a demobilizáció után, felnőttkorban is felszínre kerülnek; ez a reintegrációt nehezíti, és a későbbi magatartások jogi-morális értékelését is árnyalja (DIZSERI 2016). Ezzel párhuzamosan a posztkonfliktusos intézményi gyakorlatok – különösen militarizált vagy politikailag terhelt környezetekben – gyakran nem képesek maradéktalanul érvényre juttatni a normák által megfogalmazott gyermekközpontú védelmi célokat, és a védelem, az ellenőrzés, valamint az elszámoltathatóság elemei hibrid módon fonódhatnak össze (MACFARLANE 2024). A fejezetben ez a kettős tapasztalat – az életutak időbeli folytonossága és az intézményi válaszok töredezettsége – együttesen teszi láthatóvá, hogy a nemzetközi jog védelmi orientációja mellett milyen pontokon maradhat nyitott, illetve következtelen az áldozatiság és a felelősség gyakorlati összekapcsolása (MOLNÁR-TÓTH 2016; DERLUYN et al. 2015; MACFARLANE 2024; DIZSERI 2016).

Életút alapú gyakorlati tanulságok és értelmezési dilemmák

A gyermekkatonák felnőttkori megítélése olyan összetett értelmezési problémát jelent, amely egyrészt az egyéni életutak időbeli folytonosságából, másrészt a gyermekkorban elszennvedett kényszerek és manipulációs mechanizmusok hosszú távú hatásaiból fakad. A fegyveres szervezetek által gyermekkorban alkalmazott erőszakos, kényszerítő és manipulációs technikák nem csupán az adott időszak viselkedési mintázatait alakítják, hanem tartósan befolyásolják az érintettek önzonosságát, viselkedésmintáit és a későbbi reintegráció esélyeit. Ebből következően a gyermekkorban átélt traumák és a fegyveres csoportokon belül betöltött szerepek hatása nem szűnik meg automatikusan a nagykorúság

elérésével, hanem a felnőttkori működésben és magatartásban is meghatározó tényezőként jelenhet meg (DIZSERI 2016).

Ezt a problémát különösen élesen világítják meg azok az életutak, amelyekben a gyermekkorban elrabolt és fegyveres struktúrákba kényszerített személyek később vezetői vagy parancsnoki pozíciókba kerültek. Az ilyen mintázatok azt mutatják, hogy a volt gyermekkatonák felnőttkori megítélése nem kezelhető kizárólag a későbbi cselekvések izolált vizsgálatával, mert a későbbi magatartásformák értelmezése szorosan összekapcsolódik azokkal a kényszerítő, erőszakos és izoláló körülményekkel, amelyek a gyermekkorban a fegyveres csoporton belüli szerepvállalást meghatározták (DIZSERI 2016). A folyamatos erőszaknak való kitettség és a tartós elszigeteltség olyan személyiség- és identitásváltozásokat eredményezhet, amelyekben az áldozati tapasztalatok és a későbbi döntések, magatartásformák elválaszthatatlanul összekapcsolódnak, így az életút egésze válik relevánssá a megítélés során (DIZSERI 2016).

A felnőttkori megítélés nehézségét tovább erősíti, hogy a volt gyermekkatonák rehabilitációja és társadalmi reintegrációja sok esetben korlátozott eszközrendszerrel, rövid időtávon és strukturális hiányosságok mellett valósul meg. A megfelelő mentális támogatás, valamint a hosszú távú integrációs mechanizmusok hiányában a gyermekkorban elszenvedett traumák feldolgozatlanok maradhatnak, ami felnőttkorban is befolyásolja az érintettek viselkedését és társas kapcsolatait, ami a környezetük általi megítélést is alakíthatja (DIZSERI 2016). Ilyen körülmények között a korábbi kényszerek hatása nem lezárt múltbeli tényezőként, hanem az életutat folyamatosan alakító körülményként jelenik meg, és a megítélés nem választható el attól, hogy milyen reintegrációs esélyek és intézményi támogatások álltak rendelkezésre.

Mindezek alapján a gyermekkatonák felnőttkori megítélése nem írható le egyszerű, bináris kategóriák mentén. Sokkal inkább olyan összetett értelmezési keretről van szó, amelyben a gyermekkorban elszenvedett erőszak, a fegyveres csoporton belül betöltött szerepek, valamint a későbbi társadalmi környezet együttesen alakítják az érintettek életútját és annak megítélését. Ez a komplexitás indokolja, hogy a felnőttkori megítélés során az életút egészének figyelembevétele váljon meghatározó szemléleti szemponttá, különösen akkor, amikor a gyermekkorban elszenvedett kényszerek és a későbbi felelősségi kérdések összefonódása a gyakorlatban is értékelési dilemmákat teremt (DIZSERI 2016).

E tanulságok arra is rámutathatnak, hogy a normatív keretek posztkonfliktusos intézményi érvényesülése helyenként töredezett, ami eltérő jogalkalmazási mintázatokat eredményezhet.

Normatív hiátusok a szabályozási keretben

A nemzetközi jog gyermekkatonákkal kapcsolatos szabályozása alapvetően a gyermekek fegyveres konfliktusokban való részvételének tilalmára, valamint a gyermekek különleges védelmének deklarálására épül. A releváns nemzetközi normák – különösen a humanitárius jogi és emberi jogi dokumentumok – egyértelműen rögzítik a gyermekek fokozott védelmének elsődlegességét, és a szabályozás súlypontját a megelőzésre, a toborzás és alkalmazás tilalmára, valamint a védelem biztosítására helyezik (MOLNÁR-TÓTH

2016). E normatív keret logikájából következően a jogi szabályozás elsősorban preventív és védelmi jellegű kötelezettségeket határoz meg, miközben a gyermekek fegyveres konfliktusokban történő tényleges részvétele során megvalósuló, jogilag releváns cselekmények kezelése nem egységesen és nem részleteiben kidolgozott módon jelenik meg.

A vizsgált jogforrások és ajánlások tartalmaznak iránymutatásokat a gyermekek leszerelésére, rehabilitációjára és társadalmi reintegrációjára, ugyanakkor a gyermekek egyéni jogi felelősségének kérdését következetesen korlátozó elvek mentén, óvatosan kezelik. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a gyermekjogi és kapcsolódó nemzetközi megközelítésekben a gyermekkatonák elsősorban védelemre szoruló jogalanyként jelennek meg, ezért a szabályozási hangsúly a megelőzésen, a védelem biztosításán, valamint a rehabilitáción és reintegráción van; ugyanakkor az aktív részvétellel összefüggő cselekmények miatt felmerül az egyéni felelősség kérdése is, amelynek kezelése a normatív keretekben csak korlátozottan konkretizált (MOLNÁR–TÓTH 2016; DERLUYN et al. 2015). A szabályozás így olyan keretet hoz létre, amely elvi szinten a gyermekek fokozott védelmét és rehabilitációját helyezi előtérbe, de a felelősség és az elszámoltathatóság gyakorlati tartalmát csak korlátozottan konkretizálja.

Ennek következtében a nemzetközi jogi szabályozás nem alakít ki egységes és részleteiben kidolgozott felelősségi rendszert a gyermekkatonák vonatkozásában. A hangsúly egyértelműen a védelem, a jogsértések megelőzése, valamint a gyermekek társadalmi visszailleszkedésének elősegítése felé tolódik, míg az elszámoltathatóság kérdése másodlagos, illetve csak szűk keretek között jelenik meg. Ez a megközelítés összhangban áll a gyermekek fokozott védelmének elvével, ugyanakkor nyitva hagyja azt a kérdést, hogy az elszámoltathatóság konkrét tartalma és intézményi megvalósítása milyen módon, milyen eszközökkel és milyen eljárási logika alapján szervezhető meg a gyakorlatban (MOLNÁR–TÓTH 2016).

A normatív keret intézményi érvényesülésének korlátai

A normatív keret gyakorlati következményei különösen a fegyveres konfliktusokat követő rehabilitációs és reintegrációs folyamatok során válnak érzékelhetővé. Macfarlane (2024) Srí Lanka-i esettanulmánya arra utal, hogy az intézményi védelem, az elszámoltathatóság és a társadalmi visszailleszkedést célzó mechanizmusok nem feltétlenül alkotnak koherens rendszert, és a deklarált nemzetközi védelmi normák gyakorlati érvényesülése korlátozott maradhat. Olyan posztkonfliktusos és militarizált kormányzási környezetben – mint a vizsgált Srí Lanka – tartós eltérés figyelhető meg a jogi normák által megfogalmazott védelmi célok és az intézményi gyakorlat között (MACFARLANE 2024). E tapasztalatok alapján a normatív keret és annak gyakorlati érvényesülése között strukturális feszültség rajzolódik ki: miközben elvi szinten a gyermekek védelme és rehabilitációja az elsődleges, az intézményi gyakorlatban a reintegrációs folyamatok sok esetben politikai és biztonsági logikák mentén szerveződnek, amelyek nem minden körülmények között képesek a nemzetközi normák gyermekközpontú célrendszerének maradéktalan érvényesítésére (MACFARLANE 2024).

Jogalkalmazási következtetlenségek és az áldozat–elkövető szerepek egyidejűségének kezelése

A normatív hiányosságok a gyakorlatban a jogalkalmazás következtetlenségeiben is megjelennek. A gyermekkatonákhoz kapcsolódó ügyek értékelésében a nemzetközi jogi és igazságszolgáltatási diskurzusok eltérő módon kezelik a gyermekkorban fennálló áldozatiság és a később vizsgált felelősség viszonyát, ami jogbizonytalanságot eredményezhet. Egyes megközelítésekben a hangsúly a gyermekkorban elszenvedett jogsértésekre és a sértetti státuszra helyeződik, míg más kontextusokban – különösen az átmeneti igazságszolgáltatás és a közösségi reintegráció szintjén – megjelenik a gyermekek aktív részvételének és cselekvőképességének hangsúlyozása is. E kettősség következtében az áldozati és az elkövetői szerepek nem mindig egységes mérlegelés tárgyát képezik.

E problémát a szakirodalom a „szerepfordulás” (*role reversal*) jelenségével is megragadja: a gyermekek egyszerre jelenhetnek meg súlyos jogsértések elszenvedőiként és – a fegyveres csoportokban betöltött szerepük révén – mások sérelmére elkövetett cselekmények végrehajtóiként, ami a hagyományos, bináris jogi kategóriák számára nehezen kezelhető helyzetet teremt (DERLUYN et al. 2015). A jogalkalmazásban tapasztalható eltérések ugyan részben az egyes ügyek tényállásbeli sajátosságaiból is fakadhatnak, de a szövegben hivatkozott megközelítés szerint abból is következnek, hogy a nemzetközi jog normatív keretei elsősorban a gyermekek védelmére és áldozati státuszának hangsúlyozására épülnek, miközben csak korlátozott iránymutatást nyújtanak arra vonatkozóan, miként kezelendő az áldozatiság és az aktív részvétellel járó elkövetői magatartás egyidejűsége (DERLUYN et al. 2015). A gyermekkatonák büntetőjogi felelősségre vonásának – különösen nemzetközi büntető igazságszolgáltatási fórumok előtt – gyakorlati lehetősége korlátozott, ami összhangban áll a fokozott védelem elvével; ugyanakkor az alternatív, nem büntetőjogi jellegű felelősségi és elszámoltathatósági mechanizmusok kidolgozása a jogi szabályozás szintjén nem egységesen jelenik meg, ami a gyakorlatban eltérő értékelési mintázatokat és intézményi megoldásokat eredményezhet (DERLUYN et al. 2015).

Mindezek alapján a jogalkalmazás következtetlensége a normatív keretek belső feszültségének gyakorlati leképeződéseként értelmezhető. Az áldozati védelem és a társadalmi felelősségvállalás közötti egyensúly hiánya nem pusztán elméleti kérdésként jelenik meg, hanem közvetlen hatást gyakorol a rehabilitációs, reintegrációs és megbékélési folyamatok hatékonyságára is, különösen posztkonfliktusos társadalmi környezetekben (DERLUYN et al. 2015).

Rendészettudományi vonatkozások: közbiztonság, kockázatkezelés és reintegráció

A gyermekkatonák nemzetközi büntetőjogi megítélésének értelmezése a posztkonfliktusos gyakorlat vizsgálatán túl rendészettudományi szempontból is releváns, amennyiben a reintegráció, a közösségi elfogadás és a biztonsági kockázatok kezelése intézményi kontrollmechanizmusokkal és megelőzési logikákkal kapcsolódik össze. A korábban bemutatott normatív feszültség (védelem–elszámoltathatóság) e nézőpontból úgy ragadható meg,

hogy a védelemre épülő gyermekvédelmi beavatkozások a gyakorlatban szükségképpen érintik a közösségi biztonság, a kockázatértékelés, valamint az állami kontroll és legitim eljárási garanciák határkérdéseit.

A rendészeti relevancia egyik kiindulópontja, hogy a gyermekkatonaság ismerete nem kizárólag távoli konfliktusövezetekhez köthető: Balogh (2024) amellet érvel, hogy Magyarország számára sem érdektelen a jelenség, és rámutat arra is, hogy a 2020-ban kiadott *Nemzeti Biztonsági Stratégia* nem tesz említést a gyermekkatonaságról, miközben a biztonság fogalmát nem szűkíti kizárólag lokális keretek közé. A szerző a regionális és globális kihívások hazai kihatásait hangsúlyozva azt is jelzi, hogy az európai kontinens sem érintetlen: egyes nagyvárosok szegényebb kerületeiben a szervezett bűnözői csoportok egészen kis kortól toboroznak gyermekeket, és példaként Nápoly és Marseille nyomornegyedeit említi (BALOGH 2024). E megállapítások rendészettudományi szempontból azt támasztják alá, hogy a gyermekkatonaság a közbiztonsági kockázatok, a megelőzés, valamint az intézményi felkészültség logikájában is értelmezhető (BALOGH 2024).

A reintegráció és a biztonsági szektor összefüggései ugyanakkor azt is megmutatják, hogy a védelemre épülő programok militarizált környezetben könnyen átcsúszhatnak kockázatkezelési racionalitásokba. Macfarlane (2024) a Srí Lanka-i DDR-programok³ kontextusában bemutatja, hogy a posztprogramidőszakban a volt Tamil Tigrisek harcosok és a tágabb tamil lakosság felé is fennmaradhat a kiterjedt megfigyelés, és a biztonsági apparátushoz köthető jogsértések (például önkényes szabadságelvonás, eltűnések) dokumentáltan megjelenhetnek. A szerző azt is rögzíti, hogy a biztonsági apparátus olyan szereplőhálózatként írható le, amely katonai, rendőri és hírszerzési elemekből áll, továbbá példát hoz arra, hogy a reintegrációt kísérő családlátogatások a gyakorlatban megfigyelésként és a szabálykövetés ellenőrzéseként is működhetnek (MACFARLANE 2024). Rendészettudományi szempontból mindez azt emeli ki, hogy a reintegrációs programok tervezésekor a védelem és az ellenőrzés közötti határ kijelölése nem pusztán szociálpolitikai, hanem intézményi-eljárási kérdés is, amely eljárási garanciákat, arányossági szempontokat és átlátható felelősségi viszonyokat igényel (MACFARLANE 2024).

Differenciált kockázatkezelés, közösségi reintegráció és bizalom-helyreállítás

A kockázatkezelés „puha” oldala a célzott beavatkozási logikákban jelenik meg: Ertl és szerzőtársai (2014) a volt gyermekkatonák visszailleszkedési mintázatait vizsgálva arra jutnak, hogy a traumatikus eseményterhelés és a pszichopatológiai tünetek (különösen a poszttraumás stressz-zavar és a depresszió) szorosan összefüggésben vannak a működési zavarokkal és a reintegráció nehézségeivel. A szerzők kifejezetten kiemelik, hogy a lelki támogatások pusztán a „volt gyermekkatona” kategória alapján történő kiosztása nem feltétlenül célozza meg a legnagyobb szükségletű személyeket. Ezzel összefüggésben egy rövid eseményterhelés-alapú szűrés és a poszttraumás stressz és depresszió általános tüneteire

³ Nemzetközi (különösen ENSZ) terminus: *disarmament–demobilisation–reintegration* (lefegyverzés–leszerelés–reintegráció), vagyis a fegyveres csoportokból kivont személyek civil visszailleszkedését támogató programcsomag.

irányuló rövid szűrés kombinációját javasolják a terápiás programokba való belépés megítéléséhez (ERTL et al. 2014). A rendészettudományi kapcsolódás ebben az összefüggésben abban ragadható meg, hogy a reintegráció és a közösségi biztonság szempontjából releváns kockázatok kezelése célzott, arányos és szükségletalapú beavatkozási logikát kíván, amely képes differenciálni az érintettek állapotát és támogatási szükségleteit (ERTL et al. 2014).

Végül a közösségi elfogadás és a helyreállító mintázatok jelentősége azt jelzi, hogy az elszámoltathatóság kérdése rendészeti értelemben is túlmutat a büntetőjogi felelősségkereteken: Betancourt és szerzőtársai (2010) Sierra Leone-i longitudinális vizsgálata azt hangsúlyozza, hogy a közösségi elfogadás változása védő tényezőként jelenik meg, miközben egyes kontextusokban a visszatérő fiatalokat a közösség félelemmel és bizalmatlansággal is fogadhatja az elkövetett atrocitások miatt. A szerzők azt is kiemelik, hogy a tartós iskolai hozzáférés és az oktatáshoz kapcsolódó készségfejlesztés a reintegrációt segítheti, és visszatartó erőként hathat az újratoborzással szemben (BETANCOURT et al. 2010). E dimenzióval összhangban Derluyn és szerzőtársai (2015) arra mutatnak rá, hogy a gyermekkatonák esetében az elszámoltathatóság nem szükségszerűen azonos a büntetőjogi felelősséggel, és ismertetnek olyan alternatív elszámoltathatósági formákat, amelyek hagyományos konfliktuskezelési és igazságmechanizmusokban valamennyi érintett (áldozatok, elkövetők, közösség) bevonásával a jóvátétel, a megbékélés és a reintegráció irányába keresnek megoldásokat (DERLUYN et al. 2015). Rendészettudományi szempontból mindez abban sűrítethető össze, hogy a megbélyegzés, a megtorlás és az erőszakciklus kockázatainak csökkentése nemcsak jogi, hanem közösségi megelőzési és bizalom-helyreállítási kérdésként is értelmezhető, amely a közbiztonság tartós stabilizációjának egyik feltétele (BETANCOURT et al. 2010; DERLUYN et al. 2015).

Következtetések – a „metszéspont” értelmezése

A gyermekkatonák nemzetközi büntetőjogi megítélése olyan normatív térben helyezkedik el, ahol az áldozatiság és a felelősség nem egymást kizáró, hanem egymást korlátozó és egymással összefüggő tényezőkként jelennek meg. A szakirodalom rámutat arra, hogy a gyermekkatonák esetében a hagyományos áldozat–elkövető dichotómia nem alkalmas a jelenség komplexitásának megragadására, mivel a fegyveres konfliktusok sajátos körülményei között a gyermekek egyszerre jelenhetnek meg súlyos jogsértések elszennvedőiként és mások sérelmére elkövetett cselekmények végrehajtóiként. Ez a kettősség különösen hangsúlyosan jelenik meg a szerepátfordulás jelenségében, amely a gyermekkatonák áldozati és elkövetői szerepeinek egyidejűségére világít rá (DERLUYN et al. 2015).

E kiindulópontból következik, hogy a nemzetközi jog normatív keretei e kettősséget nem oldják fel egy egységes felelősségi modell kialakításával. A vizsgált jogforrások és elemzések alapján megállapítható, hogy a szabályozás elsősorban a gyermekek különleges védelmének elvére épül, és e védelem elsődlegessége strukturálisan behatárolja a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségeit. A gyermekkatonákkal összefüggésben a nemzetközi jogi megközelítés súlypontja a különleges védelem elvén és a toborzás/alkalmazás tilalmán van (MOLNÁR–TÓTH 2016), miközben a kényszer és fenyegetés felelősséget érintő dogmatikája a nemzetközi büntetőjog általános szabályai között jelenik meg (SÁNTHA 2012).

Empirikus szerepviszonyok és kontextusfüggő normatív válaszok

A fegyveres konfliktusok empirikus tapasztalatai egyértelműen azt mutatják, hogy a gyermekkatonák sok esetben ténylegesen jogilag releváns cselekmények aktív végrehajtóivá válnak. Számos konfliktusban dokumentált, hogy a gyermekek nem csupán kiszolgáló szerepeket töltenek be, hanem közvetlenül részt vesznek harci cselekményekben, súlyos erőszakos bűncselekmények elkövetésében, illetve kényszer hatására mások sérelmére irányuló cselekmények végrehajtásában. Ezek az empirikus megfigyelések alátámasztják, hogy a gyermekkatonák jogi megítélése nem választható el az általuk betöltött tényleges szerepektől, és a felelősség kérdése csak a konkrét részvételi formák figyelembevételével értékelhető adekvát módon (BALLA 2015; BETANCOURT et al. 2010; DIZSERI 2016; ERTL et al. 2014).

E kettősség következtében a nemzetközi jog nem alakít ki egységes, minden helyzetre alkalmazható felelősségi modellt, hanem kontextustól függő válaszokat alkalmaz. A jogforrások eltérő alsó korhatárokat, különböző részvételi formákat és eltérő konfliktustípusokat vesznek alapul, ami a gyermekkatonaság megítélésében töredezett normatív képet eredményez. A gyakorlatban ez inkább úgy ragadható meg, hogy a védelmi és re-integrációs célok intézményi megvalósítása – és az ehhez kapcsolódó elszámoltathatósági megoldások – jelentős mértékben az adott posztkonfliktusos politikai és intézményi környezethez igazodik (MOLNÁR-TÓTH 2016; MACFARLANE 2024).

A felelősség differenciált értelmezésének strukturális alapjai és normatív következményei

Az áldozatiság strukturális értelmezése – különösen a kényszer, a hierarchikus alárendeltség és a korlátozott döntési autonómia figyelembevétele – lehetővé teszi annak megértését, hogy a gyermekkatonák elkövetői magatartása nem választható el attól a környezettől, amelyben létrejön. A pszichológiai és átmeneti igazságszolgáltatási kutatások hangsúlyozzák, hogy a gyermekek cselekvőképessége gyakran súlyosan torzult a fegyveres csoportokban uralkodó erőszak, fenyegetés és ideológiai ráhatás következtében, ami alapvetően befolyásolja a felelősség jogi és erkölcsi megítélését (DERLUYN et al. 2015; ERTL et al. 2014; BETANCOURT et al. 2010).

Ebben az összefüggésben a jogi és erkölcsi felelősség elválása nem a szabályozás hiányosságaként értelmezhető, hanem olyan normatív megoldásként, amely a gyermekek fokozott védelmének elvét hivatott érvényesíteni. A nemzetközi jog a büntetőjogi elszámoltathatóság korlátozásával nem tagadja az elkövetett cselekmények súlyát, hanem azt ismeri el, hogy a gyermekkatonák esetében a felelősség kérdése nem kezelhető kizárólag szankcióközpontú megközelítéssel (SÁNTHA 2012; MOLNÁR-TÓTH 2016).

A gyakorlat tanulságai azt mutatják, hogy a nemzetközi jog válasza a gyermekkatonák problémájára szükségszerűen korlátozott. Ez a korlátozottság nem a normatív keretek elégtelenségének bizonyítéka, hanem annak felismerése, hogy az áldozatiság és a felelősség metszéspontja olyan tartós jogi feszültséget hoz létre, amely nem oldható fel egyetlen kategória, eljárás vagy szankció alkalmazásával. A gyermekkatonák megítélése így

a nemzetközi büntetőjog egyik legérzékenyebb határterületét jelöli ki, ahol a jog tudatosan korlátozott, helyzetfüggő válaszokat kínál (DERLUYN et al. 2015; MACFARLANE 2024). Ebből következően a „metszéspont” nem feloldandó ellentmondásként, hanem olyan értelmezési keretként ragadható meg, amelyben a védelem elsődlegessége és az elszámoltathatóság igénye egymást korlátozva, ugyanakkor egymásra tekintettel érvényesül.

Felhasznált irodalom

- BALLA Tünde (2015): Gyermek a háborúban. *Hadtudományi Szemle*, 8(1), 381–386. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00026/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2015_01_381-386.pdf
- BALOGH Áron (2024): Gyerekkatonák alkalmazása Latin-Amerikában és Délkelet-Ázsiában. *Honvédségi Szemle*, 152(1), 63–79. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.1.6>
- BETANCOURT, Theresa Stichick et al. (2010): Sierra Leone’s Former Child Soldiers: A Follow-Up Study of Psychosocial Adjustment and Community Reintegration. *Child Development*, 81(4), 1077–1095. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01455.x>
- DERLUYN, Ilse – VANDENHOLE, Wouter – PARMENTIER, Stephan – MELS, Cindy (2015): Victims and/or Perpetrators? Towards an Interdisciplinary Dialogue on Child Soldiers. *BMC International Health and Human Rights*, 15. Online: <https://doi.org/10.1186/s12914-015-0068-5>
- DIZSERI Ágnes (2016): Gyerekkatonák az Iszlám Állam és az Úr Ellenállási Hadserege szolgálatában. *Honvédségi Szemle*, 144(4), 40–55. Online: https://real.mtak.hu/124097/1/HSZ_2016_144_4_Dizseri_Agnes.pdf
- ERTL, Verena – PFEIFFER, Anett – SCHAUER-KAISER, Elisabeth – ELBERT, Thomas – NEUNER, Frank (2014): The Challenge of Living on: Psychopathology and its Mediating Influence on the Readjustment of Former Child Soldiers. *PLOS One*, 9(7). Online: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0102786>
- MACFARLANE, Kate (2024): Protection Gaps: Child Soldier Rehabilitation and Militarized Governance in Sri Lanka. *International Affairs*, 100(3), 1131–1147. Online: <https://doi.org/10.1093/ia/iaae069>
- MOLNÁR Dóra – TÓTH Tünde (2016): Elveszíteni a gyermekkort II. – a gyerekkatonaság a nemzetközi jogban. *Nemzet és Biztonság*, 9(3), 42–57. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/download/3901/3158/10671>
- SÁNTHA Ferenc: (2012): Büntethetőségi akadályok a nemzetközi büntetőjogban. *Pro Futuro*, 2(1), 35–53. Online: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2012/1/5577>
- SZIJJ Dóra (2010): Az „új” háborúk hozadéka: a gyerekkatonaság modernkori formái. *Nemzet és Biztonság*, 3(4), 27–38. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szjj_dora-az___34_uj___34_haboruk_hozadeka__a_gyerekkatonasag_modernkori_formai.pdf